

TEMURIYLAR DAVRI MADANIY MEROS OBIDALARI

Sh.Xusanova

Qo'qon universiteti Andijon filiali v.b. dotsent.

Email: sahlohusanova4@gmail.com

Saidalimova Muzayyana Baxtiyorjon qizi

Tarix yo'nalishi 1-kurs talabasi

Email: .marhavokoziyeva@gmail.com

[Tel: +998 87 608 13 33](tel:+998876081333)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Temuriylar davrida madaniyat va san'atning rivojlanishi haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, Shahrisabzning va Samarqandning me'moriy obidalar haqida ham fikrlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Amir Temur, Shaxrisabz, me'moriy obidalar, Samarqand, Oqsaroy, Shohi Zinda, Registon maydoni.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация о развитии культуры и искусства во времена Темуридов. Также есть изложены мнения археологов памятника Шахрисабз и Самарканда.*

Ключевые слова: *Амир Тему́р, Шахрисабз, памятники архитектуры, Самарканд, Оксарой, Шахи Зинда, Регистан.*

Annotation : *This article provides information on the development of culture and art during the Timurids. The member of the city of Shakhrisabz and Samarkand also expressed.*

Keywords: *Amir Temur, Shakhrisabz, architectural monuments, Samarkand, Oqsaroy, Shahi Zinda, Registan.*

Kirish. Amir Temur davrida Markaziy Osiyoda ilm-fan, madaniyat va san'at yuksak darajada rivojlangan. Temur davrida ko'pgina inshootlar o'zining nafis bezaklari, gumbazlari va koshinkorlari bilan ajralib turgan. Ushbu davrda ilm, fan va san'at bir-biri bilan bog'liq holda taraqqiy etgan.

Temur davrida Samarqandning Ohanin, Feruz, Suzangarkhon, Karizgoh, Chorsu va Shayxzoda nomli oltin darvozalari bo'lgan. Temur davrida qurilgan binolarning talaygina qismi bizgacha yetib kelgan. Saqlanib qolganlari ham o'sha davr me'morchiligining nihoyatda yuksak darajada bo'lganini ko'rsatib turadi.

Bular jumlasiga Samarqanddagi Shohi Zinda tarixiy yodgorligi tarkibidagi maqbaralar, Bibi Xonim masjidi, maqbarasi va madrasasi qoldiqlari, Rukhabod (Shayx Burhoniddin Sag'arjiy maqbarasi), Guri Amir maqbarasi, Shahrisabzdagi Oqsaroy, Jahongir maqbarasi (xonaqohi), Shamsiddin Kulol maqbarasi xarobalari hamda Turkmanistondagi Xoja Ahmad Yassaviy xonaqohini kiritish mumkin.

Fan va madaniyat taraqqiyoti haqida soʻz yuritar ekanmiz, oʻsha yuksak darajadagi madrasalar haqida ham toʻxtalib oʻtish lozim. Maʼlumki, Oʻrta Osiyo shaharlarida butun oʻrta asrlar davomida koʻplab madrasalar barpo etilgan. Shuningdek, XIV–XV asrlarda ham bu anʼana davom ettirilgan.

Jumladan, Samarqandda Amir Temur tomonidan Bibi Xonim masjidi roʻparasida madrasa qurilgan, degan fikr mavjud. Yana bir madrasa —Guri Amir ansambli hovlisining sharqiy qismida joylashgan Muhammad Sulton nomi bilan atalgan binodir.

Amir Temur va Temuriylar davrida madrasalar oliy maʼlumot beruvchi markaz vazifasini bajargan. Shu tariqa madrasalar koʻpayib, oliy oʻquv dargohi sifatida diniy soha vakillari, siyosiy arboblarning hamda olimlar yetishtirilgan oʻquv yurti sifatida shakllanib borgan.

Shahrisabz — Oʻzbekistonning eng qadimiy va tarixiy shaharlaridan biri boʻlib, u yerda juda koʻp obidalar va meʼmoriy yodgorliklar mavjud. Ularning aksariyati Amir Temur davri va Temuriylar sulolasi davriga tegishlidir. Bular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

Oqsaroy — Shahrisabzning arki hisoblanadi. Uning qurilishi 1380-yildan boshlangan boʻlib, Ispaniya qiroli Karl III ning Temur saroyidagi elchisi Rui Gonsales de Klavixoning maʼlumotiga koʻra, hatto 1404-yilda ham baʼzi pardoiz ishlari davom etgan. Inshoot hovlining toʻrt tomonini oʻrab olgan muhtasham imoratlardan tashkil topgan. Uning ichida Amir Temurning oʻzi va oʻgʻillari uchun alohida saroy xonalari barpo etilgan. Shuningdek, boshqa koʻplab xizmat xonalari ham mavjud boʻlgan. Arkning kirish qismi ulkan peshtoqdan iborat boʻlib, bu peshtoqning ikki tayanch qismi hozirgacha saqlanib qolgan. Peshtoqning tokchasining eni 22,5 metr, dastlabki balandligi esa 60 metr boʻlgan deb taxmin qilinadi.

Shahrisabz markazida XV asrga oid hammom kovlab ochilgan. Bu hammom oʻsha davrda shahar aholisi madaniy hayoti va shaharsizlik madaniyatining yuksak darajada rivojlanganini koʻrsatadi.

Samarqand — buyuk Amir Temur nomi bilan atalgan hamda uning birinchi poytaxti sifatida tanilgan qadimiy shaharlardan biridir. Temuriylar davrida Samarqand Markaziy Osiyoning eng yirik madaniy, ilmiy va meʼmoriy markaziga aylangan. Bu davrda shahar hududida koʻplab yodgorliklar, inshootlar, madrasalar, masjidlar, maqbaralar, koʻpriklar va saroylar bunyod etilgan.

Samarqandning meʼmoriy obidalari oʻzining betakror bezaklari, naqshinkor devorlari, gumbazlari va nafis koshin bezaklari bilan ajralib turadi. Meʼmorchilikda qurilish — obodonlashtirish ishlari yuqori darajada rivojlangan boʻlib, inshootlar ichki va tashqi jihatdan goʻzal tarzda bezatilgan.

Dunyoga mashhur Shohi Zinda, Hazrati Xizr, Ulugʻbek madrasasi, Madaniy majmualar, Amir Temur maqbarasi (Gur Amir), Bibi Xonim masjidi, Moturidi maqbarasi, Mirzo Ulugʻbek rasadxonasi, Abdurahmon Jomiy, Kaffol Shoshiy, Sayyid

Baraka kabi aziz-avliyolar va ulug' allomalar qabrlari Samarqand shahrida joylashgan. Ushbu ziyoratgohlar butun dunyo musulmonlari tomonidan e'zozlanadi.

Registon maydoni va undagi madrasa majmualari ham Samarqand shahrining eng ulug' me'moriy obidalarini sirasiga kiradi. Bu maydon asrlar davomida ilm-fan, savdo va siyosiy hayot markazi bo'lib kelgan. Amir Temur davridan boshlab Registon maydoni shaharning yuragi, xalq yig'inlari, diniy marosimlar va ilmiy anjumanlar o'tkaziladigan joy bo'lgan.

Samarqandning bugungi qiyofasida ham o'sha buyuk tarixiy me'moriy an'analarni o'z aksini topgan. Temuriylar davrida bunyod etilgan bu obidalar hozirda nafaqat O'zbekiston, balki butun jahon madaniy merosining ajralmas qismi sifatida qadrlanadi. 1417-yilda Mirzo Ulug'bekning farmoni bilan madrasa qurilishi boshlangan. G'arbiy tomondan xam masjid va madrasa qurilgan bo'lib, bu inshoot Samarqanddagi Registon maydonining markaziy qismi hisoblanadi. Binoning janubiy tarafida joylashgan darvozaxonasi bezaklari bilan ajralib turadi.

Mirzo Ulug'bek tomonidan qurilgan madrasaning devorlari betakror ishlangan bo'lib, unda har xil naqshlar o'yib bezatilgan. Madrasa namozgohi, darsxonasi va xonaqosi bilan mashhur bo'lgan.

Shuningdek, madrasa ichida kutubxona joylashgan bo'lib, bu yerda Alisher Navoiy, Ali Qushchi, G'iyosiddin Jamshid kabi allomalar dars berganlar.

Tashqaridagi darsxona ham juda chiroyli ishlangan. Bu darsxona ko'plab gumbazlar bilan bezatilgan. Madrasa 54 ta hujra va 4 ta katta darsxona majmuasidan iborat bo'lgan. Uning hovlisining turi ham Ulug'bek madrasasining qadimiy arxitekturasini ko'rsatadi.

Tillakori madrasasi bilan yonma-yon joylashgan bu madrasa Tillakori madrasasining bir qismi sifatida ham ishlatilgan. Binoning devorlari ko'k rangli koshinlar bilan bezatilgan 43 ta hujra mavjud bo'lib, bu hujralar talabalar uchun mo'ljallangan. Mirzo Ulug'bek madrasasining g'arbiy tomoniga esa masjid barpo etilgan.

Amir Temur maqbarasi O'rta Osiyoda eng mashhur me'moriy asarlar sirasiga kiradi. Maqbara qurilishi Amir Temur tomonidan 1404-yilda boshlangan.

Mirzo Ulug'bek davrida bu inshoot yanada mukammallashtirilgan. Me'morlar bir-biriga mos shakllardan. Gumbaz ostki qisimning aylanasi diometri 15 metr, aylana balandligi 12,5 metr bo'lsa, uning og'irligi sezilmaydi.

Shohi Zinda majmuasi ko'hna Samarqandning janubiy qismida joylashgan bo'lib, musulmonlarning muqaddas ziyoratgohlaridan biridir. Maqbaralar orasida 1372 yilda qurilgan Shodimulk oqo maqbarasi Shohi Zindada Amir Temur davrida qurilgan birinchi inshoot hisoblanadi. Maqbarada guzal naqsh va yozuvlar o'z aksini topgan.

Tug'liq Tekin maqbarasida orom topgan navbatdagi mahrum Amir Husayn bo'ladi. Maqbara peshtoq, sag'ana ustiga hijriy 777 yil sanasi bitib qo'yilgan. Maqbaraga sarkardaning onasi Tug'li Tekin ham dafn etilganligi to'g'risida tarixiy manbalarda malumot keltirilgan.

Amirzoda maqbarasiga dafn etilgan sarkarda Amirzoda va unga tegishli aslzodalardan yetti nafar kishi dafn etilgan. Arxeologik izlanishlar bu inshootni ko'plab topilmalarga asoslanib Amir Temur davrining husnkor binolaridan deb ta'kidlanadi.

Tadqiqotchilarning yozishicha, Temur davrida Samarqand Markaziy Osiyoning eng yirik me'moriy markaziga aylangan. Shahar yuzlab inshootlar — masjid, madrasa, maqbara va saroylar bilan bezatilgan. Ayniqsa, Bibi Xonim masjidi, Shohi Zinda majmuasi va Guri Amir maqbarasi o'zining nafis bezaklari, koshinlari va gumbazlari bilan Temuriylar davri me'morchiligining eng go'zal namunalaridan sanaladi. Bu obidalar nafaqat diniy, balki ilmiy va madaniy hayot markazi vazifasini ham bajargan.

Xulosa qilib aytganda, Amir Temur va Temuriylar davri O'zbekiston tarixida madaniyat, ilm-fan va me'morchilikning eng yuksak cho'qqilaridan biri bo'lgan. Ushbu davrda bunyod etilgan Samarqand va Shahrisabz me'moriy obidalari, madrasalar va ziyoratgohlar nafaqat o'z davrining, balki jahon sivilizatsiyasining bebaho durdonalari sifatida bugungi kungacha o'z qadrini yo'qotmagan. Bu obidalar xalqimizning boy tarixiy merosi va yuksak madaniyatidan dalolat beradi.

FOIDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmedov.M.Q. O'rta Osiyo me'morchiligi tarixi. - Toshkent "O'zbekiston", 1995.
2. Ahmadjon ibn Ismoilxon. Buxoro-Madrasalar tarixi. – Toshkent, Hilol nashr, 2016.
3. Qulmatov Shuhrat, Berdimurodov Amirddin. Samarqand – Samarqand, "Imom Buxoriy halqaro markazi", 2017.
4. Vohidov Sh. Amir Temur va Temuriylar davri madaniyati. - Toshkent, 2000.